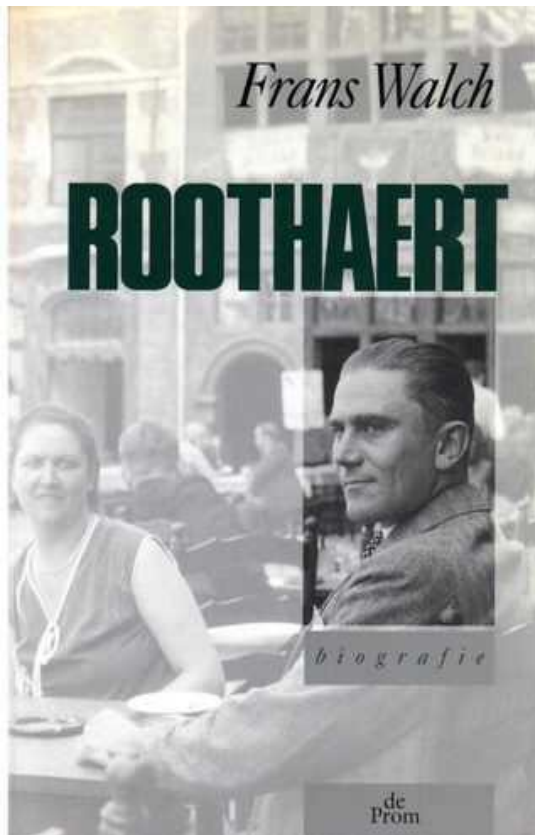

Frans Walch

ROOTHAERT

een biografie

de
Prom

ISBN 90 6801 495 1

Copyright © 1996 by Uitgeverij de Prom, Baarn
Ontwerp omslag: Bosch en Keuning Studio
Verspreiding voor België: Uitgeverij Westland nv, Schoten

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeleelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912^j het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

Inleiding	7
I Jeugd	9
II Dienstjaren 1914-1918	31
III Studententijd	36
IV De jaren twintig	42
V Van jurist tot schrijver	56
VI De detectives	62
VII De camera loopt	89
VIII Twee verdachte boeken	103
IX De verkeerde omgang	115
X Doctor Vlimmen	126
XI Die verkeerde weereldt	144
XII De mobilisatie	158
XIII De vlam in de pan	168
XIV De bezettingsjaren	209
XV Villa Cascara	218
XVI De wenteltrap	230
XVII Oom Pius	240
XVIII Een avondje in Muscadin	253
XIX Vlimmen contra Vlimmen	263
XX Vlimmens tweede jeugd	282
XXI De jaren vijftig	295
XXII Ziekte en herstel	326
XXIII Duivelsfortuin	340
XXIV De laatste jaren	347
XXV Literatuur of lectuur?	355
XXVI De erfenis	365
XXVII Ton-Toon-Anton, herinneringen	374
Epiloog	385
Noten	386
Bibliografie	414
Naslagwerken	419
Archieven en documentatiecentra	422
Personenregister	423
Verantwoording illustratiemateriaal	429

XVII Oom Pius

Als Dirk Coster op 4 maart 1950 in *Elseviers Weekblad* schrijft dat Roothaert als een meteor verscheen en verdween, klopt dat niet helemaal. De auteur is nog niet geheel van het toneel verdwenen. *De wenteltrap* is redelijk succesvol en *Doctor Vlimmen* mag zich in een niet aflatende populariteit verheugen.

Coster's artikel beslaat een halve krantenpagina, waarin hij een viertal romans aan een korte beschouwing onderwerpt en tot enige opzienbarende uitspraken komt over Roothaerts literaire kwaliteiten. Hij zet de schrijver, wat hij zelf noemt eerst 'in a nutshell' neer: 'Een wonderlijk mengsel van genialiteit en vulgariteit. Doe ik de lezer opschrikken? Roothaert die een heer en een officier is, en vulgair! Ja, en toch! Er kraakt telkens iets in het proza van mr. Roothaert. Ik heb lang gezocht waar toch dat hinderlijke bijgeluid vandaan kwam. Toen werd het me plotseling duidelijk. Het was de krakende toon van de sociëteiten of het vroegere officierencasino: de daverende mop, het geweldige gelijk hebben en de overdonderende mannelijkheid.(...) En het bijna comische is, dat Roothaert zijn he-male-man pose absoluut niet nodig heeft. Deze mens is een Zondagskind.'

Coster uit zijn bewondering voor *Die verkeerde wereldt*, *Villa Cascara* en *De wenteltrap*, maar signaleert eveneens enkele tekortkomingen. De slotzin illustreert de algehele strekking van deze uiteenzetting:

'(...) de schepper van 'Die verkeerde wereldt', een man die ook in een niet geheel geslaagde roman als deze nog hoornen-van-overvloed aan observatie, sarcasme en mensenkennis over de lezer uitstort – deze man niet mee te tellen in onze literatuur, is wederom één van de spitse stupiditeiten van onze literaire kritiek.'⁵⁴²

Roothaert heeft in diverse interviews meegedeeld zijn eigen plan te willen trekken en zich niet te bekommeren om letterkundige stromingen. Literaire pretenties had hij niet en over literaire kritiek aangaande zijn werk maakte hij zich dikwijls vrolijk. Toch lijkt die onverschilligheid deels gespeeld. Sommige van zijn uitlatingen wijzen daarop, bijvoorbeeld zijn reactie op de anno 1950 soms gedurfde uitspraken van Dirk Coster. De wijze waarop de laatste het besloten Nederlandse literaire clubje van benepenheid beschuldigt, de loftuitingen over *Die verkeerde*

weereldt, en bovenal de opinie over *De vlam in de pan* – 'het was zeker een vergissing van de eerste driftige uren, dit boek anti-vaderlands te noemen' –, dit alles moet de auteur bijzonder veel deugd hebben gedaan.

Op 6 maart, twee dagen na Costers publicatie, stuurt Roothaert hem een brief waarin hij hem bedankt 'voor de constructieve en bemoedigende manier, waarop u mij de waarheid hebt gezegd'. De literaire kritiek in zijn algemeenheid – hijzelf is er tot nog toe 'vrij gelukkig doorheen geglipt' – is hem een doorn in het oog, vertrouwt hij Coster toe: 'Want vele hoge priesteren der beschouwende letterkunde kunnen nog slechts cassant en hatelijk zijn op een wijze, die van grote geleerdheid moet getuigen. Uit uw hardhandigheden echter spreekt altijd een vriendelijke, zij het knorrige behulpzaamheid. Ik heb dus weer wat geleerd en zal trachten het aantal stomiteiten te beperken.'⁵⁴³

Dat Roothaert zich schriftelijk tot Coster wendt, heeft nog een andere reden. Tijdens de mobilisatie in 1939, toen Roothaert voor korte tijd in Delft gelegerd was, hadden ze elkaar een keer getroffen in Café Pennings aan de Oude Langedijk, Costers schrijfsplek. Roothaert had zich nog afgevraagd hoe Coster daar 'zo rustig kon werken in het geroezemoes'⁵⁴⁴.

Het was een vluchtige ontmoeting of, zoals Coster het uitdrukt: 'Ja, van onze kennismaking in Delft is feitelijk niets terecht gekomen. 't Was juist al voor U 'inpakken en weggaan'. Wij hadden daar eerder toe moeten overgaan.'⁵⁴⁵

Beiden zijn van oordeel dat een hernieuwde kennismaking niet uit mag blijven. Of het er ooit van gekomen is?

In juli 1952 nog niet blijktens het laatste briefje aan Roothaert dat bewaard is gebleven en waarin Coster het betreurt nog steeds de grens niet te zijn overgegaan: 'Maar 't zal er toch gauw van komen', is zijn belofte en hij stelt als wedervraag of Roothaert zijn Bolrijk (= Delft in *De vlam in de pan*) al ooit heeft teruggezien.⁵⁴⁶

De contacten bleven vermoedelijk beperkt tot een kortstondige, openhartige briefwisseling.

De essayist en criticus Dirk Coster, zelf meer dan eens slachtoffer van criticasters, ontving op zijn Roothaert-artikel tal van reacties, die naar het zich laat raden niet alle even vriendelijk waren. Lezers van Costers artikel richtten zich ook rechtstreeks tot Roothaert. Onder meer ontvangt hij een briefje van zijn 'compagnies vader' Lucardie, onder wie hij als 20-jarige luitenant had gediend, en Costers beschouwingen inspireren zelfs Roothaerts familie.

'Mijn vrouw en mijn grote dochter conspireren natuurlijk in alles tegen den ouwe,' schrijft Roothaert aan Coster. 'Zij hebben uit het artikel één uitdrukking opgevist, die nu een dagelijks wapen is geworden, na-

melijk het 'geweldige gelijkhebben'. Ik kan niets meer zeggen of ik heb geweldig gelijk en word goedig uitgelachen, want Dirk Coster heeft het ook door.'⁵⁴⁷

In diezelfde brief doet Roothaert een ontboezeming, die Coster in staat stelt hem nog beter te begrijpen. Coster moet in zijn reactie op Roothaerts eerste brief geschreven hebben dat hij met zijn krantenbericht niet de bedoeling had hem belerend toe te spreken, daar Roothaert dat niet nodig had.

'U vindt het niet nodig 'een Roothaert' behulpzaam te zijn? Dan moet ik mij feliciteren omdat ik al die tijd zo goed heb weten te verbloemen hoe onzeker ik mij voel, vooral sinds Vlimmen. Deze was meer als grappige bedoeld en ik ben niet weinig geschrokken, toen zo onverwachts alle bazuinen begonnen te schallen. Nu zit ik urenlang te sammelen over een halve bladzijde en voel me dan zeer hulpbehoevend.'⁵⁴⁸

Coster toont weinig mededogen: 'Dat er aarzelingen zijn, moeilijkheden, ach 't werk kan er dunkt me alleen maar beter van worden, – die moeilijkheden zullen wel zijn de noodzakelijkheid en de juiste keuze te doen uit de overvloed. Pas bij schrale schrijvers worden die moeilijkheden bedenkelijk.'⁵⁴⁹

Uit die laatste woorden kon Roothaert moed putten en ijverig naar de voltooiing van de volgende roman toewerken, waarover Coster hem het volgende meedeelt: 'Bruna stuurde me Oom Dox, Ik heb 't weer bijzonder genoten, al reken ik 't niet bij de hoofdwerken. Zoo genoten, dat toen ik daarna een nieuw boek van Ina Boudier las – zeker niet de eerste de beste – ik aan die slap bewogen volzinnen niet wennen kon, na al dat gesprankel, na al dat springlevende.'⁵⁵⁰

In het spoor van Vlimmen

'Oom Dox' dus, zoals Coster de titel van de nieuwe roman die in 1951 uitkwam, verbastert en waarin Roothaert de Vlaamse grond verlaat en terugkeert naar eigen bodem.

'Hebben de herinneringen aan uw jeugd invloed gehad op uw schepend proza?' luidt een van de vragen op het formulier dat Roothaert van het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven ter aanvulling van zijn biografische auteursgegevens in 1949 krijgt voorgelegd. Het antwoord is een kort en bondig: 'Ja!'⁵⁵¹

Jeugdherinneringen en jeugdtrauma's inspireren hem tot de roman *Oom Pius*. Het is een roman die autobiografische elementen bevat.

Het verhaal is gesitueerd in een groeiend industriestadje in het zuiden des lands, Donschot. Door de ogen van de ongeveer tien jaar oude Ma-

rius Marijnen zien we hoe onder supervisie van de clerus standsverschil, armoede en roddel het leven in de stad beheersen. De auteur maakt gebruik van een soort kleine-potjes-grote-oren-motief. De leergierige Marius observeert en luistert, vangt dingen op die niet bestemd zijn voor het jonge oor en oog en raakt daarvan in verwarring of in gewetensnood. In de confrontatie met de huichelachtige wereld van de volwassenen probeert hij door eigen kinderlijke interpretatie klaarheid te scheppen. Hij slaagt daar slechts ten dele in, waardoor hij menigmaal in vertwijfeling geraakt, met name in religieus opzicht. Niet in de laatste plaats door reacties van zijn moeder beziet hij de non-conformistische houding van zijn oom Pius met enige argwaan, terwijl hij deze vrijgevochten, spotlustige architect tegelijkertijd bewondert. Geleidelijk aan ebt die achterdocht weg en groeit het vertrouwen in zijn oom, die zijn voorbeeld wordt en door wie Marius uiteindelijk de juiste verhoudingen in de kleinburgerlijkheid van zijn omgeving leert zien.

Het lijkt geen twijfel dat Roothaert in *Oom Pius* jeugdervaringen heeft toevertrouwd aan het papier. Natuurlijk, de tijd vertekent het beeld van de herinnering, hij schreef een roman en menig anekdote overgiet hij met een smeug sausje. Bovendien lijken de jeugdervaringen in werkelijkheid over meer jaren te zijn uitgestrekt dan het beperkte tijdsbestek van één à twee jaar waarin Marius van alles te verwerken krijgt. Hem worden gedachten en redeneringen toegedicht die een enkele keer een tikkeltje te wijs overkomen voor een tien- à elfjarige.

Maar ondanks de gekleurde bril die Roothaert bij het construeren van zijn verhaal heeft opgezet, ondanks incongruentie van werkelijke en fictieve tijd schildert deze geromantiseerde wereld een prachtig tijdsbeeld van het leven in een door katholieken gedomineerd Brabants fabrieksstadje uit het begin van de twintigste eeuw. Wellicht biedt het boek zelfs een boeiende aanvulling op het materiaal van een historicus die als studieobject Tilburg heeft gekozen, want dat het fictieve Donschot staat voor Roothaerts geboorteplaats lijkt geen twijfel.

Oom Pius! Een boek met een dergelijke titel van de auteur die verantwoordelijk was voor *Doctor Vlimmen*, verontrustte bij voorbaat al het rooms-katholieke kamp. Pius zelf, Pius Dockx, zoals hij voluit heet, is ook allerm minst te spreken over zijn voornaam die hij te danken heeft aan zijn griezelig vrome tante Pia.

'De namen Pius en Pia zijn opzettelijk gekozen,'⁵² merkt A. van den Dries pr., in zijn bespreking van het boek in *Boekengids* vrij overbodig op. Het toeval wil dat het verhaal speelt ten tijde van paus Pius X en dat het boek uitgebracht wordt als Pius XII op de Vaticaanse troon zetelt. Paus Pius, naar wie elke katholiek zich diende te richten. Marius

heeft daar steeds meer moeite mee en bekeert zich tenslotte tot die andere Pius, zijn 'paus'. De naam Pius sluit ook wonderwel bij Roothaerts jeugd aan. Hij herinnert aan de straat waar hij zijn allervroegste kinderjaren doorbracht, de Piusstraat.

Over het algemeen zijn de geschreven reacties op het boek vrij gematigd. Men is het erover eens dat het aansluit bij *Doctor Vlimmen*, maar er spreekt een luchtiger toon uit, waardoor het anti-klerikale karakter van het verhaal beter te verteren is. 'Mr. Roothaert heeft in 'Oom Pius' de opstandige schrijftrant die hij in vroeger boeken wel hanteerde, laten varen. Dat wil niet zeggen dat hij alle critiek over boord heeft gezet.' De toon acht deze Utrechtse journalist 'niet scherp-spottend, maar kinderlijk verwonderd, met een tikje ironie, omdat het ten slotte toch door mr. Roothaert en niet door de kleine Marius geschreven is.'⁵⁵³

'Een verrassing,' noemt Ruig (Piet Sterckx) het werk in *De Nieuwe Gazet*, omdat 'er weer zoveel nieuw Roothaert-igs in opgenomen' is. 'De luchtige speelse en humoristische scènes en beschouwingen die reeds in vroeger werk doorklonken, hebben thans tot het afstemmen van de vorm gediend. (...) Oom Pius, iemand waar men werkelijk mee bevriend kan geraken,' is de eindconclusie.⁵⁵⁴

Een andere Vlaamse krant, de *Volksgazet*: '(...) de lezing van deze 'Oom Pius' baart een bestendige, zachte en tedere vreugde, want met een ongemeen zuivere intuïtie weet Roothaert tot de kinderziel door te dringen zonder daarbij één ogenblik zijn onvolprezen zin voor humor te verzaken. Wat in Roothaert telkenmale weer verrast is de ongezwouten manier waarop hij dingen zegt, waar andere auteurs er meestal het zwijgen toe doen, doch het aantrekkelijkst is in 'Oom Pius' toch weer het schone schrijverschap van deze merkwaardige kunstenaar die tot de allerbesten uit het Nederlandse taalgebied behoort.'⁵⁵⁵

Een recensie uit een onbekend blad sluit af met de volgende zin: 'Sommigen zullen zich misschien hier en daar stoten, maar als geheel zal men dit boek met een genoegelijke grinnik lezen.'⁵⁵⁶

Voor A. van den Dries is er echter weinig reden tot grinniken. Hij noemt Marius een 'argeloos knaapje die het grote leven leert kennen, erg onder den invloed van den oom geraakt, maar dan later zijn christelijke ideeën afdankt: een stakkertje'. En Oom Pius is voor de priester 'een rebelse avonturier, het schurftige schaap van de familie, een vrijzinnige kwispel die ten slotte verdwijnt in zijn jacht op een gescheiden vrouw. Weinig sympathiek.' Maar eigenlijk vindt de voor *Boekengids* optredende eerwaarde boekbespreker het bovenstaande bijzaak: 'Het voornaamste echter in dezen al te lichtig geschreven en ondiepen roman is de tendens: de grimmige aanval op het zogezegd kleinsteedse Michel-

fatsoen van dit 'apenland'. Het is een doorlopend anticlericaal schimpen op pastoors en kapelaans, paters en broeders, het katholieke godsdienstig leven van morgengebed, biecht, H. Communie (ellendig die heiligschennende daad met de H. hostie), catafalk, rozenkrans, enz. en schrijft brutaliteiten over sexuele voorlichting, kindjeskopen, kwezels. (...) Een spotroman, eenzijdig, bekrompen en dan, die verguist al wat wij eerbiedigen en vereren.⁵⁵⁷

Boekengids, evenals het gelijkgestemde *Idil*, plaatst *Oom Pius* in de categorie I-II ofwel 'vereist terdege gevormde ervaren lezers en een leesmotief van meer dan louter ontspanning' en 'te enen male onverenigbaar met de katholieke levensopvatting.'⁵⁵⁸ *Doctor Vlimmen* overkwam hetzelfde lot.

De agitatie van katholieke zijde richt zich dus vooral tegen de ondubbelzinnigheid waarmee Roothaert afrekent met religieuze rituelen en tegen het in het belachelijke trekken van daden, begaan door sommige geestelijken. Hij doet dat niet altijd even fijntjes.

In het verhaal is ene Tinus Walraven net als Marius misdienaar. Tinus neemt het niet zo nauw met zijn rituele taak, erger nog, hij lapt het hele kerkelijk gedoe aan zijn laars en op een keer na de mis toont hij de arge-loze Marius een hostie, die hij tussen de bladzijden van zijn kerkboek heeft gestopt:.

'Dat was al een ondenkbare heiligschennis, want een hostie moet onmiddellijk worden doorgeslikt, zelfs zonder dat zij met de tanden wordt beroerd. 'Hier!' zei Tinus en met zijn nagels scheurde hij het allerheiligste in kleine stukjes. Hij deed het driftig en er kwam een wrede trek op zijn gezicht, alsof hij een beest doodmaakte. De stukjes lagen uitgestrekt op z'n handpalm en met valse, overslaande stem sarde hij: 'Waar blijf je nou met je vlees en bloed?' Vastgehouden door zijn ontzetting, zag Marius nog, hoe zijn maat de restjes der hostie in zijn mond smeed en er grijnzend op kauwde. En het scheen hem toe, dat dit gezicht reeds veranderde in dat van een aankomend duivelsjong.⁵⁵⁹

Marius raakt door dit voorval in gewetensnood, waaruit Oom Pius hem ten slotte verlost.

Of het hier een authentieke anekdote, dan wel een fictieve illustratie met betrekking tot door de kerk ingeboezemde vrees betreft, is niet duidelijk. Getuige enkele uitspraken – 'Je moet het kunnen verdragen dat trauma van 'de vrees'⁵⁶⁰ – heeft Roothaert met die angsten geworsteld.

Minder 'kwaadaardig' dan de hostiegeschiedenis is de passage over het 'kindjeskopen', die dichters bij een ware herinnering lijkt te staan. Marius hoort van een gezin dat net een dertiende kind rijker is geworden:

'Het getal maakt indruk. In hun klas is Koos Louwers de kampioen en daar zijn er maar negen. Marius begrijpt er niets van. Of kinderen worden gekocht weet hij niet zeker; dit is ook zo iets waarbij ze je van alles wijs maken. In ieder geval kosten zij geld. En toch hebben de rijkste mensen van Donschot, op enkele uitzonderingen na, de minste kinderen. Maar bij mensen, waarvan hij weet, dat ze nauwelijks hun aardappelen kunnen betalen, krioelt het ervan.'⁵⁶¹

En Marius weet ook dat zondaars het ergste te wachten staat:

'Dan is er altijd één categorie, voor wie geen vuur heet genoeg kan zijn: 'zij, die het huwelijk ontheiligen door beperking van het kindertal'.⁵⁶²

Het boek wemelt van dit soort tegendraadse overpeinzingen en het wekt geen verwondering dat anno 1951 traditioneel gelovigen daarover zeer verbolgen raakten. Toch lijkt Roothaert wat minder venijnig, wat meer gedoseerd met zijn kritiek jegens de kerk om te springen dan in *Doctor Vlimmen*. In *Oom Pius* heeft Roothaert vooral willen laten zien hoe de kerk in een katholieke gemeenschap het leven beheerste, beïnvloedde en betuttelde; hoe hij in zijn jeugd daaronder leed en met hem vele anderen. Hier en daar drijft hij de dingen op de spits, zet hij ze te zwaar aan, zijn z'n voorbeelden te plastisch, maar veel van de gedachten van Marius zijn naar eigen ervaringen opgetekend. En tot in de jaren zestig heeft de katholieke kerk haar gelovigen effectief onder de duim weten te houden. Van dat gegeven maakt Roothaert op zijn manier gebruik, wat hem gemakkelijk afgaat, want het is al decennia lang zijn stokpaardje.

Marius, Pius, Heilig Koosje en Roothaert

In het eerste hoofdstuk, 'Jeugd', zijn verscheidene malen fragmenten uit het boek geciteerd die overeenkomen met de werkelijkheid in het Tilburg van Roothaerts jeugd. Het zijn met name de ogenschijnlijk minder belangrijke gebeurtenissen, de dingen van alledag, die het tijdsbeeld versterken.

Op een dag mag Marius meerijden in de 'Dogkar van Opa' naar een even verderop liggende plaats.

'Daar aangekomen, krijgt hij in Het Voske, waar al het Zondags gerij uit Donschot aanlegt, een kappertje Trappistenbier met suiker. Van limonade kon niets komen; moeder had het vlak voor het wegrijden nog minstens drie keer verboden. Die giftige namaak-rommel uit zo'n smerige fabriek! Al wat uit een fabriek kwam gaf haar een rilling, allereerst die afschuwelijke margarine.'

Oom Pius vindt het belachelijk. Limonade 'was volkomen onschadelijk en het werd de laatste tijd algemeen gedronken'⁵⁶³.

En over de automobiel:

'Over een jaar of tien zullen die ondingen al veel verbeterd zijn en misschien zelfs onmisbaar geworden. In Donschot lopen er al twee, als zij al lopen...'⁵⁶⁴

Het straffen op school:

'Als naar gewoonte laat Ambrosius hem de handen vooruit steken en slaat hem met de dunne kant van een halve-meter-lineaal op de vingers, tot de jongen het uitschreeuwt en de tranen hem langs de neus lopen. Dit is niets bijzonders: er zitten 56 wilde beesten in de klas. Frits Lejeune heeft eens dagenlang de sterk gezwollen knokkel van zijn middelvinger niet kunnen buigen...'⁵⁶⁵

Naast de hoofdpersonen Marius en oom Pius speelt een bont gezelschap van vrouwelijke en mannelijke personages een meer of minder betekenisvolle rol, van wie Heilig Koosje wel de uitzonderlijkste is:

'Het kleinste kind van Donschot kent Heilig Koosje, de idioot. (...) Hij is vooraan in de twintig en moddervet. Zijn ogen staan flauw en zijn mond staat zo ver open, dat zijn dikke tong te zien is. Hij laat een geel donsachtig baardje groeien en draagt op straat steeds een grote paternoster om zijn hals. De werklui zeggen dus, dat hij zijn gereedschap altijd bij zich heeft, want met deze paternoster verdient hij de kost.'

Koosje heeft zichzelf heilig verklaard en voorziet in zijn levensonderhoud door tegen betaling van een dubbeltje een rozenkransje te bidden waarmee hij naderend onheil bezweert. Daartoe gaat hij langs de deuren met steeds hetzelfde praatje:

'Het wordt hoog tijd om te bidden, want de duvel is wat van plan tegen de familie. Wat het is mag hij niet zeggen. Er moet gebeden worden door een heilige, anders gebeuren er ongelukken.'

Weigeren de mensen hem iets te geven, dan klinkt het dreigend:

'Zij moeten het zelf maar weten. Hij heeft hen gewaarschuwd; de duvel ligt al op de loer...'⁵⁶⁶

Het personage Heilig Koosje dient Roothaert om het bijgeloof en de angst onder gewone mensen te illustreren. Door enkele gevallen van tegenspoed bij gezinnen die kort daarvoor Heilig Koosje de deur wezen, wordt de vrees van velen bevestigd. De meeste mensen nemen het zekere voor het onzekere en schenken Koosje trouw zijn dubbeltje, die daarmee een inkomen weet te verwerven dat ver boven de verdiensten van een hardwerkende arbeider ligt.

Het is goed mogelijk dat Roothaert met dit onnozele Heilig Koosje refereert aan een bestaand figuur, maar waarschijnlijker is het dat hij, op basis van de schaarse keren dat iemand op dergelijke wijze langs de Tilburgse huizen leunde, een figuur schiep die hij mengde met een in die tijd jaarlijks terugkerend kindervermaak: Op 28 december hulden Tilburgse kinderen zich ter viering van Onnozele Kinderen in grotmensenklereñ en trokken onder het zingen van 'Koosje, Koosje, hoe is je naam?'⁵⁶⁷ langs de huizen, waar zij snoep of geld in ontvangst namen.

Roothaert gebruikt zijn Heilig Koosje ook om uiteindelijk zijn eigen overtuiging naar buiten te brengen en de strekking van zijn verhaal te benadrukken.

Als Koosje (terecht) verdacht wordt van het in brand steken van een pas gebouwde villa, komt hij onder bescherming te staan van de plaatselijke commissaris van politie. Deze onderkent het gevaar van een gearresteerd Heilig Koosje en hij houdt de met het onderzoek belaste inspecteur voor 'dat al die bedelende nonnetjes en paters en broeders feitelijk precies hetzelfde doen, zij zullen ook voor je bidden als je wat geeft'⁵⁶⁸.

De vergelijking met Heilig Koosje, die algemeen voor zot versleten wordt, spreekt voor zich. Maar het is curieus dat Roothaert de woorden in de mond legt van een voor de roman verder onbetekenende figuur en daarvoor geen gebruik maakt van oom Pius, zijn eigen spreekbuis. Want, keert hij met Marius' gedragingen en gedachten terug naar zijn jeugd, in oom Pius vertolkt hij zijn eigen, volwassen beschouwingen, waardoor er als het ware twee Roothaerts in het verhaal rondwaren,

die pas versmelten nadat Pius het vertrouwen van zijn neefje heeft gewonnen.

Vrijbouter, levensgenieter, een spotter, een gek, de schande van de familie, men werpt het de ongetrouwde architect Pius voor de voeten. Tegelijkertijd dwingt hij bewondering af en wekt hij jaloezie op bij zijn getrouwde mannelijke familieleden:

'Zij spraken altijd op een toon van afgunst over onze artiest, die wel zo zot deed, maar intussen iedereen te leep was, die van zijn vrijheid wist te profiteren en alleen voor zijn plezier leefde. En als het op grappenmakerij aankwam, schaamde hij zich voor niets...'⁵⁶⁹

Pius Dockx trekt zijn eigen plan. Het geweeklaag van zijn tante Pia en andere kwezels treedt hij lachend tegemoet, zonder haat of wraaklust, eerder met een joyeuze goedmoedigheid. Zijn sporadische kerkgang, en dan meestal nog op architectonische gronden, is een gruwel in de ogen van de strenggelovigen en kerkelijke gezagsdragers. Desondanks is Pius een populair persoon, edelmoedig, iemand die ongezouten zijn mening verkondigt, een hekel heeft aan huichelen, misstanden aan de kaak stelt, zich bij het kiezen van zijn vrienden niet bekommert om rang of stand en mensen in hun waarde laat.

Roothaert lijkt zijn eigen idealen in oom Pius gestalte te hebben gegeven. Hij had als Pius willen zijn in de laatste jaren dat hij in Tilburg verbleef. Hij creëerde een karakter dat in zijn geval laster en kerk het hoofd had kunnen bieden. Aan de andere kant gebruikt hij de architect om zijn huidige levensstijl en opvattingen uit te dragen.

In de wijk waar hij woont is Roothaert een graag gezien mens. De wijkbewoners kennen hem, onderhouden zich met hem tijdens zijn wandelingen en in zijn stamcafé en spreken hem aan met 'Meester Roothaert'. Men waardeert hem om zijn met smaak en humor vertelde anekdoten, zijn jovialiteit, zijn directheid. Roddel en kerk deren hem niet langer. Hij leeft er zijn leven vrij, onopvallend en opgenomen in de Deurnese gemeenschap.

Er zijn talloze parallellen tussen Roothaert en de hoofdfiguur van dit boek. Vrijdenker Pius, die volgens zijn tante Pia 'in de kazerne zo geworden is'⁵⁷⁰, en vrijdenker Anton Roothaert, die in dienst andere opvattingen leerde kennen. Pius, die net niet genoeg talent bezat om het tot een gerenommeerd beeldhouwer te brengen, en zijn schepper, die uit liefhebberij de beeldende kunst beoefende. Pius en Roothaert; door deze verguisd, door gene bewonderd. Ze hebben hun liefde voor het

paard gemeen en hun grote literaire interesse. Beiden worden verliefd op een gescheiden vrouw, beiden mijden de kerk en laten zich cynisch uit over het geestelijk gezag.

Als Marius bij zijn oom 'te biecht' gaat na de geschiedenis met de hostie, keurt deze het verscheuren van het heilige kleinood gedecideerd af. 'Een lompe rotstreek,' schrijft Roothaert en hij laat oom Pius vervolgens filosoferen over zo'n lage daad. Hij oppert dat onzekerheid ten aanzien van het wel of niet geloven eraan ten grondslag kan liggen, en die uitleg wekt een wanhopige reactie bij Marius:

'Maar je móét toch geloven, Oom Pius! Anders ga je immers naar de hel?' 'Moeten, moeten... Zeker moet je geloven. Dat wil zeggen: als je kunt. En er zijn miljoenen fatsoenlijke mensen, die het eenvoudig niet kunnen. Je hebt dat niet voor 't zeggen.'⁵⁷¹

Het lucht Marius een beetje op, maar hij is er toch niet helemaal gerust op.

De twijfel bij het jongetje Anton wordt hier gecombineerd met de uitgebalanceerde overtuiging van de volwassen Roothaert. Geen opdringerigheid, geen blasfemie ontsiert de dialogen tussen Marius en zijn oom; ze vormen een bedaard vraag- en antwoordspel, waarin de volwassene in begrijpelijke woorden onzekerheid en vooroordelen bij het kind tracht weg te nemen.

Tegenover ouderen is Pius evenwel heel wat snediger en daarin verloochent Roothaert zich niet. Pius' vrijgezellenstatus bijvoorbeeld is de meeste familieleden een doorn in het oog. Zijn tantes trachten hem 'te prikkelen door te schelden op oude vrijgezellen, die naar hun mening allen iets afstotelijks hebben'. Zij illustreren dat aan de hand van allerhande onguere types uit de stad. Wanneer hun voorraad aan deze exemplaren echter uitgeput dreigt te raken, herinnert Pius zijn gesprekspartners 'aan een categorie waaraan zij blijkbaar niet hadden gedacht: pastoors en kapelaans, paters en broeders...'⁵⁷²

Roothaert bedient zich niet constant van het Pius-medium om zijn anti-klerikale gevoelens te verwoorden. Er is een belangrijke rol weggelegd voor de verteller in het verhaal, zoals in het geschetste profiel van Scheermakers, de oudste kapelaan in de parochie:

'De misdienaars hebben zo weinig eerbied voor hem, dat zij hem nauwelijks vrezen. ofschoon hij de builen op hun kortgeknipte schedels weet te slaan met een boksbeugel van eigen vinding, de grote sleutel van de sacristie. Twee vingers kromt hij door 't oog, maar schacht en

baard houdt hij in zijn mouw. Zo te zien slaat hij maar met zijn knokkels. Hij is altijd slecht geluimd, alleen voor de kwezels, waarvan hij zeer omringd is, heeft hij een zuinig en zalvend lachje. Dit zure uiterlijk wordt door hen aanvaard als een bewijs van heilige ascese. Zijn gezicht lijkt wel van stopverf, het is vaal en vettig, zeer in tegenstelling met de bloeiende koppen der andere kapelaans, Tiebosch en Beckers.⁵⁷³

Niet alle kapelaans en pastoors krijgen een veeg uit de pan. Roothaert komt ook met heel schappelijke geestelijken op de proppen. Maar al met al behoeft het geen verbazing te wekken dat men in hecht katholieke kringen verontwaardigd reageerde op *Oom Pius*.

Een tegenvallende verkoop

Oom Pius werd niet het kassucces dat Roothaert zich had voorgesteld. Al in de tweede helft van 1952 gaat er van het boek geen exemplaar meer over de toonbank en dat zou zo blijven totdat Bruna in 1958 besluit het nog eens te wagen met een pocketuitgave. De uitgever lijkt bepaald ontevreden over de verkoopresultaten van de vorige oplagen gezien het voorstel dat Jaap Romijn doet:

'Wij zouden, met je welnemen, OOM PIUS als pocket willen aanbieden. Maar we hebben het idee dat de titel nooit zo aantrekkelijk is geweest. Voel je ervoor het boek onder een nieuwe titel te presenteren. En zou jij er een kunnen verzinnen, of sta je ons toe, er eens over te piekeren? Vanzelfsprekend moet worden vermeld: eerder verschenen onder de titel OOM PIUS.'⁵⁷⁴

Het antwoord van Roothaert verraadt een geringe bereidheid daartoe: 'Ik heb kort geleden mensen gesproken, die zich kwaad gemaakt hadden op Amerikaanse uitgevers vanwege herdrukken als pocket van werken met gewijzigde titel. Oplichterij!'⁵⁷⁵

Het duurt nog tot 1960 alvorens het boek – met de ongewijzigde titel – als *Zwart Beertje* nummer 331 verschijnt in een oplage van 15.000 stuks.

De herdruk krijgt een klein intern staartje. Roothaert, die normaliter schouderophalend voorbijging aan negatieve kritieken op zijn werk, tenzij de betrokkene hem zwaar beledigde of betichtte van onwaarheden, valt nu over een minieme, nauwelijks van belang lijkende boekbespreking in het Vlaamse tijdschrift *Lektuurgids*, die in zijn geheel luidt:

'De prille jeugd van een Noordbrabantse jongen die last heeft met de nu wel bekende bekrompenheid van zijn omgeving, inzonderheid met

die van R.K. geestelijken. Roothaert ontsnapt niet aan het gevaar dat alle bekampers van pietluttigheid bedreigt: hij vervalt er zelf in en devalueert tot een soort van anti-Ernst Claes.⁵⁷⁶

Niet echt vleierend, maar er was wel beledigender taal aan hem gewijd die hem ogenschijnlijk onverschillig liet. Nu geeft het woord 'pietluttigheid' aanleiding tot een brief aan de redactie:

'Mijne Heren,

Ik erken gaarne Uw recht mijn werk af te maken, (...), met dien verstande, dat er nog enig verschil bestaat tussen een beschaafde veroordeling en een hondse schimpscheut als het woord pietluttig. U hebt evenwel niet het recht mij zo weinig karakter toe te kennen, dat ik voor deze behandeling nog zou betalen op de koop toe, zodat U hiermee zelf een eind gemaakt hebt aan mijn abonnement. Waarvan akte, alstublieft.'

Roothaert herinnert de redactie er vervolgens aan, hoe hij zijn uitgever wist te bewegen het tijdschrift al diens uitgaven toe te zenden:

'Van deze vriendendienst hebt U dus op een zeer elegante manier gebruik weten te maken en nu ik door Uwe redactie openlijk als pietluttig te boek ben gesteld, zou het U niet mogen verbazen, als ik pietluttig genoeg zou zijn mijn uitgever te laten weten, dat hij niet voor mijn plezier zijn zendingen behoeft voort te zetten. Zo is de ene vriendelijkheid de andere waard.'

Het 'Met verschuldigde gevoelens' dat zijn signatuur voorafgaat, doet enigszins absurd aan.⁵⁷⁷

Roothaert schrijft de naar verhouding ongemeen felle brief verscheidene maanden na de publicatie in *Lektuurgids*. Hij is dan herstellende van een beroerte die hem voor langere tijd een beperkt functioneren oplegt. Na zijn beroerte lijkt hij minder clement.

Wie *Oom Pius* onbevangen doorleest, zal sympathie voor de levensgenieter Pius opvatten, zal soms meewarig, soms instemmend en glimlachend de spot en ironie over zich laten komen en zal erkennen dat de schrijver zich de kinderziel aardig eigen heeft gemaakt. Een afrekening met zijn door paters, broeders en priesters vergiftigde jeugd, en het verdwijnen van Pius uit Donschot lijkt een definitief afwenden van zijn geliefde religieuze thema te symboliseren.

Nu was alles gezegd en een nieuw afgeven op het katholieke establishment zou slechts leiden tot een zichzelf herhalen.

Het ware een mooie afronding geweest, maar het mocht niet zo zijn. Nog enkele keren zal hij zich anti-klerikaal uitlaten, totdat het onderwerp hem echt de keel gaat uithangen.

Oom Pius

542. Dirk Coster: 'Als meteor verschenen en verdwenen, Mr. Roothaerts plaats in onze literatuur'. *Elseviers Weekblad*, 4 mrt. 1950
543. Brief A. Roothaert aan D. Coster, 6 mrt. 1950. Archief Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum
544. Brief Roothaert, 6 mrt. 1950
545. Brief D. Coster aan A. Roothaert, vermoedelijk 27 mrt. 1950. Archief Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum
546. Brief D. Coster aan A. Roothaert, 25 juli 1952. Archief Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum
547. Brief A. Roothaert aan D. Coster, 3 apr. 1950. Archief Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum
548. Brief Roothaert, 3 apr. 1950
549. Brief D. Coster aan A. Roothaert, 20 okt. 1950. Archief Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum
550. Brief Coster, 25 juli 1952
551. Vragenlijst, 24 apr. 1949. Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven
552. A. van den Dries, pr.: 'Roothaert, A., Mr., Oom Pius'. *Boekengids*, feb. 1952
553. 'Oom Pius' (Pas van de pers). *Utrechts Nieuwsblad*, 15 nov. 1951

554. Ruig: 'Mr.A. Roothaert's Oom Pius' (Literair uitstalraam). *De Nieuwe Gazet*, 11 nov. 1951
555. Zonder titel. *Volks gazet*, 15 nov. 1951
556. 'Boekenkeur'. Onbekend en ongedateerd. Collectie auteur
557. Van den Dries, feb. 1952
558. *Lectuur Repertorium*, Amsterdam/Tilburg 1953
559. Mr. A. Roothaert: *Oom Pius*. Utrecht 1960, 32-33
560. Kees Bastianen: 'Mr. Roothaert heeft geen behoefte aan kerkelijk eerherstel'. *Dagblad De Stem*, 6 aug. 1966
561. Roothaert 1960, 48
562. Roothaert 1960, 51
563. Roothaert 1960, 13
564. Roothaert 1960, 133
565. Roothaert 1960, 46-47
566. Roothaert 1960, 142-144
567. H. Mandos: 'Folklorische verkenningen in Tilburgs verleden'. In: *Van Heidorp tot Industriestad, Verkenningen in het verleden van Tilburg* (red. H.J.A.M. Schurink e.a.). Tilburg 1955, 226-243
568. Roothaert 1960, 175
569. Roothaert 1960, 118
570. Roothaert 1960, 10
571. Roothaert 1960, 36-37
572. Roothaert 1960, 121
573. Roothaert 1960, 66
574. Brief J. Romijn aan A. Roothaert, 5 juni 1958. Archief Bruna
575. Brief A. Roothaert aan J. Romijn, 19 juni 1958. Archief Bruna
576. C.: 'Roothaert, Mr. A., Oom Pius'. *Lektuurgids* (Boekbespreking 558), nr. 7/8, 1960
577. Brief A. Roothaert aan *Lektuurgids*, 19 mei 1961. Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven

